

बेन्जु शर्माको 'लोहारपट्टीवाली' कथामा लैङ्गिकता सरिता ताम्राकार

विद्यावारिधि शोधार्थी, सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय, नेपाल

Email: saritatomrakar41@gmail.com | DOI: <https://doi.org/10.3126/jdl.v2i1.65417>

अध्ययनको सार

प्रस्तुत अनुसन्धानात्मक लेख बेन्जु शर्माद्वारा लेखिएको 'लोहारपट्टीवाली' कथामा नारीमाथि गरिएको विभेदात्मक व्यवहार लैङ्गिकताको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। उक्त लेखमा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ। यसमा नारीवाद अन्तर्गत लैङ्गिकताको सिद्धान्तमा आधारित रहेर कथालाई लैङ्गिकताको दृष्टिकोणले विश्लेषण गरिएको छ। लैङ्गिकताको दृष्टिकोणलाई मूल विषय बनाएर प्रस्तुत गरिएको कथामा महिला र पुरुषलाई जैविक रूपमा नभई हाम्रो समाजमा महिलाले महिला भएकै कारणले गर्नुपर्ने कामहरूलाई सामाजिक संरचनाद्वारा छुट्टयाएको छ। महिलामाथि गरिने अभद्र व्यवहारको वास्तविक चित्रण गरिएको छ। यस अध्ययनको आधारभूत वा प्राथमिक सामग्रीका रूपमा बेन्जु शर्माको लोहारपट्टीवाली कथा समकालिक कथासंग्रहलाई लिइएको छ भने द्वितीयक सामग्रीका रूपमा पर्याधार र विश्लेषणका लागि लैङ्गिकता सिद्धान्त सम्बन्धी विभिन्न लेखकद्वारा लेखिएका पुस्तक र लेखरचनालाई उपयोगमा ल्याइएको छ। लोहारपट्टी कथामा सङ्कलन गरिएको सामग्रीको विश्लेषणका लागि मूलतः वर्णनात्मक र पाठविश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ। सङ्कलित सामग्रीहरूबाट प्राप्त तथ्यहरूको विश्लेषण गरी निष्कर्षसम्म पुग्न सहजताका लागि निगमन विधिबाट सामग्रीको व्यवस्थापन गर्दै विश्लेषण विधिको प्रयोग गरिएको छ। प्रस्तुत कथामा पितृसत्तात्मक सोचको कारण नारीहरूमाथि गरिएको दमन, अन्याय, अत्याचार, समाजमा पुरुषले जमाएको पुरुषप्रभुत्वको कारणले महिलामाथि गरेको थिचोमिचोले गर्दा सृजना भएको दयनीय स्थितिलाई देखाइएको छ। पुरुषको दासत्वबाट जीवन गुजार्नु पर्ने बाध्यात्मकता र नारीलाई गरेको शोषणमाथि आधारित भएर लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिकता शीर्षकमा आधारित भई प्रस्तुत लेख तयार गरिएको छ। अतः प्रस्तुत कथा लैङ्गिकतामा आधारित उत्कृष्ट कथाका रूपमा लिन सकिन्छ।

शब्दकुञ्जी: लैङ्गिकता, पितृसत्ता, श्रीपेच, कहालीलाग्दो, प्रतिघात, महाराजजी

विषय परिचय

बेन्जु शर्मा नेपाली साहित्य क्षेत्रमा कलम चलाउने एक शसक्त नेपाली साहित्यकार हुन्। उनले नारीउत्पीडन, पितृसत्तात्मक सोचले गर्दा पुरुषले नारीहरूप्रति गरिएका थिचोमिचोमाथि आधारित भएर कथाका माध्यमबाट यस समाजको यथार्थ चित्रणद्वारा व्यङ्ग्य प्रहार गर्ने नेपाली साहित्यकी सशक्त नारी प्रतिभा हुन्। वि.सं. २००४ सालमा काठमाडौंको डिल्लीबजारमा जन्मिएकी शर्माले विशेषतः कविता र कथाका क्षेत्रमा कलम चलाएकी छन्। शर्माको पहिलो प्रकाशित कृति 'नेपाल' नामक कविता हो। एम.ए.नेपाली र नेपाली इतिहास संस्कृति तथा पुरातत्व विषयमा पी एच्.डी गर्न सफल बेन्जु शर्माको नाम

आफैमा एउटा परिचय हो र प्रतिष्ठा पनि हो । विद्यार्थीकालदेखि नै साहित्य लेखन, नाटकको निर्देशन अनि अभिनयमार्फत सक्रिय शर्माले नेपाली भाषा र साहित्यलाई आफ्नो जीवनको उर्जाशील समय दिए जस्तै उहाँले लामो समय प्राध्यापनको क्षेत्रमा पनि सेवा गर्नुभएको छ । कथा, कविता, उपन्यास, नाटक लेखनका क्षेत्रमा शर्माको नेपाली साहित्यमा छुट्टै पहिचान रहेको छ । कुनै पनि हल्ला-खल्ला नगरिकन चुपचाप साहित्य साधनामा तल्लीन रहने उनका चारवटा कविता संग्रह र दुईवटा कथा संग्रह प्रकाशित छन् भने एउटा उपन्यास संयुक्त लेखनका रूपमा देखापरेको छ । त्यसमा अतिरिक्त उहाँ कलेजको विद्यार्थी छँदा रेडियो नाटक र मंचमा अभिनय पनि गर्नु हुन्थ्यो । कविता र कथा समानान्तर रूपले लेखे तापनि नेपाली साहित्यमा शर्माको उपस्थिति उम्दा कथाकारकै रूपमा रहेको छ । उनका नेपाली कथाहरूमा टेलिश्रृंखला पनि बनेका छन् । शर्माका कथाहरू एकभन्दा एक राम्रा कथाहरू छन् । तैपनि उनका विशेष चर्चित कथाहरूमा कोट्याई मान्ने घाउ र यहाँ किन आएको ? कथाहरू मुख्य रहेका छन् । प्रस्तुत 'लोहारपट्टीवाली कथामा' पितृसत्तात्मक सोचको कारण नारीहरूमाथि गरिएको दमन, अन्याय, अत्याचार, समाजमा पुरुषले जमाएको पुरुष प्रभुत्वले गर्दा महिलामाथि गरेको थिचोमिचोले सृजना भएको दयनीय स्थितिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । पुरुषको दासत्वबाट जीवन गुजार्नु पर्ने बाध्यात्मकता र नारीलाई गरेको शोषणमाथि आधारित भएर लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिकता शीर्षकमा आधारित भई प्रस्तुत लेख तयार पारिएको छ । पुरातनवादी पितृसत्तात्मक शोषणको विरोध गरिएको छ । नारी अन्याय र अत्याचारमाथि तिखो व्यङ्ग्य प्रहार गरेको छ । नारी चेतनाको आधारमा कुनै पनि लैङ्गिकतामा आधारित कृतिको व्याख्या, विश्लेषण र अध्ययन गर्न सकिने भएकाले 'लोहारपट्टीवाली' कथामा लैङ्गिकता शीर्षकमा यस अनुसन्धात्मक लेखको अध्ययन गरिएको छ ।

अध्ययनको समस्या र उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययन बेन्जु शर्माको समसामयिक साभ्ना कथामा प्रकाशित 'लोहारपट्टीवाली' कथामा लैङ्गिकता शीर्षकमा केन्द्रित छ । उक्त कथामा लैङ्गिकता कुन कुन पक्षमा रहेका छन्, भन्ने जिज्ञासा अध्ययनको मूल समस्या हो । यस समस्यासँग सम्बन्धित भएर आउने शोध प्रश्नहरू यसप्रकार छन्:-

- लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिक असमानताको प्रयोग कसरी भएको छ ?
- लोहारपट्टीवाली कथामा पुरुष प्रभुत्व के कसरी देखिएको छ ?

उपर्युक्त शोध प्रश्नहरूको जिज्ञासाको अध्ययन गर्नु नै प्रस्तुत अध्ययनको मूल उद्देश्य रहेको छ । यसै मुख्य उद्देश्यहरूलाई परिपूर्ति गर्नका लागि निम्नानुसारका उद्देश्यहरू अवलम्बन गरिएका छन्:-

- लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिक असमानताको प्रयोगको विश्लेषण गर्नु,
- लोहारपट्टीवाली कथामा पुरुष प्रभुत्वको कारणले पारेको प्रभावको समीक्षा गर्नु ।

सैद्धान्तिक पर्याधार र अर्थापनको ढाँचा

सैद्धान्तिक विश्लेषण ढाँचा

उत्तरआधुनिकतावाद आधुनिकताको विपरीत अथवा आधुनिकताको विरोधमा जन्मेको नवीन चिन्तन

र मान्यता बोकेको सिद्धान्त हो । साहित्यका पुराना शैली र परम्परा एवम् मान्यतामा स्थापित केन्द्रलाई भत्काएर केन्द्रभन्जनको स्थितिबाट उत्तरआधुनिकतावादी साहित्यको जन्म भएको पाइन्छ । उत्तरआधुनिकतावाद एउटा विषय क्षेत्र र सिद्धान्तमा मात्र सीमित देखिदैन । यसको साहित्य परिधि मात्र होइन, विषय क्षेत्र पनि फराकिलो छ । उत्तरआधुनिकतावाद अन्तर्गत नारीवाद, विनिर्माणवाद, नवइतिहासवाद, नवमार्क्सवाद, नवमनोविश्लेषणवाद आदि जस्ता विभिन्न साहित्य र सिद्धान्तहरू पर्दछन् । यिनै सिद्धान्तभित्रको छाया सिद्धान्त नारीवाद अन्तर्गत लैङ्गिकता शीर्षकमा आधारित भएर बेन्जुशर्माद्वारा लिखित लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिकताको अध्ययन गरिएको छ । लैङ्गिकतालाई प्रष्ट पार्दा: लैङ्गिकता अग्रेजी शब्द 'Gender' को नेपाली रूपान्तरण हो । Gender भन्ने शब्द ल्याटिन भाषाको 'genus' र फ्रेन्च भाषाको gender भन्ने शब्दबाट भएको हो । यी दुवै शब्दको शाब्दिक अर्थ Kind, type, sort हुन्छ । यसको मूल शब्द भने प्रोटोइन्डो-युरोपियन भाषाको नभल भन्ने शब्द हो । यी सबै शब्दले मानिसमा अन्तर्निहित जैविक प्राकृतिक गुणहरू र सामाजिक विशेषतामा हुने भिन्नतालाई जाहेर गर्दछन् । यस शब्दले खासगरी स्त्रीत्व (Femininity) र पुरुषत्व (Masculinity) लाई संकेत गर्दछ । लैङ्गिकतालाई परिभाषित गर्ने सन्दर्भमा लैङ्गिकता कुनै पनि समाजको लैङ्गिक तथा सांस्कृतिक वस्तुस्थितिको अध्ययन गर्दा प्रयोगमा आएको एउटा त्यस्तो शब्द हो जसले मानिसमा हुने जैविक नभई सामाजिक भिन्नतालाई जनाउँछ । लैङ्गिकता वा लैङ्गिक पहिचानलाई विभिन्न ढङ्गले परिभाषिक गरेको पाइन्छ । जस्तै: जुलियाकन्लम्स मासीले आफ्नो हाफ अ चान्स (1993) शीर्षक पुस्तकमा भनेकी छिन् लैङ्गिकता भनेको भूमिकाहरूको 'सेट' हो, जसले वस्त्रलेभै रंगमन्चमा लगाएको मुकुण्डोलेभै अरू मानिसलाई हामी स्त्रीलिङ्गी हौं, हामी पुलिङ्गी हौं भन्ने अर्थ बताउँछ । यस सेटभित्र अपेक्षित व्यवहारका विशेषताहरू छुट्टयाएका हुन्छन् । जुनभित्र हाम्रो मुखाकृति, वस्त्र, प्रकृति, व्यक्तित्व र घरभित्र बाहिरका कर्महरू, यौनिकता, परिवार तिनीहरूबिचको सञ्चारजस्ता कुरा हुन्छन् । जसले हाम्रा लैङ्गिक भूमिकाको निर्माण गर्छन् (रोवर्ट स्टोलर सन् १९९३.२) । लैङ्गिकता एक व्यक्तिको आफू नर वा नारी हुँ भन्ने आत्मिक चेतना वा निजी धारणा हो । जुन अवधारणा वास्तविक जीवन वैज्ञानिक लिङ्ग निर्धारणभन्दा फरक हुन्छ (स्रोत: इनसाइक्लोपिडिया, विटानिका) । लैङ्गिकताले महिला र पुरुषको सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिभाषाको बोध गराउँछ । समाजले महिला र पुरुषलाई कस्तो प्रकारको भूमिका, अधिकार र स्रोत साधन दिन्छ र उनीहरूलाई कस्तो किसिमको व्यवहार तथा मानसिकताको विकास गर्न सिकाउँछ । त्यसको बोध गर्नु लैङ्गिकताको अर्थ हो (कमला भासिन सन् 2000.1) 'नवजात शिशुको लिङ्ग पहिचान गर्ने बित्तिकै लैङ्गिकता सुरु भइहाल्छ (चन्द्रा भद्रा) ।

कान्छी गर्भवती थिई, हिजो राति उसले बच्चा जन्माई, तत्काल सामाजिक प्रश्न उठ्छ - कान्छीले के पाई ? हुन त मान्छेले कुकुरको छाउरो वा बिरालोको न्याउरो त जन्माउँदैन तर पनि कान्छीले के पाई ? भन्ने सामाजिक प्रश्नभित्र कान्छीले सुत्केरी हुँदा खसीको मासु खान पाउने भई कि फर्सी खाएर बस्तुपर्ने हो भन्ने कुराको निक्यौल उसले छोरा पाई कि छोरी पाई भन्ने प्रश्नको जवाफमा भर पर्छ । यसबाट स्वतः प्रष्ट हुन्छ कि "लैङ्गिकता सामाजिक आग्रह हो प्राकृतिक कुरो होइन" (शर्मा र पाण्डे, २०६९, पृ. ५) ।

अर्थापनको ढाँचा

प्रस्तुत शीर्षकसँग सम्बन्धित रहेर कथाको विश्लेषणका लागि उपयोगमा ल्याइएको अर्थापनको ढाँचा यसप्रकार रहेको छः-

(क) शोध प्रश्न 'क' को समाधानका लागि बेन्जु शर्माको लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिक असमानता कस्तो छ ? उक्त विषयमा केन्द्रित रहेर अध्ययन गरिएको छ । हाम्रो समाजमा परापूर्वकालदेखि चल्दै आएको जुन महिला र पुरुष जैविक रूपमा नभई लिङ्गगत रूपमा महिलाले महिला भएका कारण सामाजिक रूपमा छुट्टाइएको विभेदलाई लैङ्गिक विभेद भनिन्छ । समाजमा पितृसत्तात्मक सोचका कारण विगत, वर्तमान र भविष्यका पिढीमा पनि यस्ता कुसंस्कारले छाप रहिरहने हो भने थुप्रै दिदी बहिनीले ज्यान गुमाउनु पर्ने बाध्यात्मक अवस्था सृजना हुन्छ । लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिक असमानताको ज्वलन्त उदारण दिनुका साथ साथै समाजको यथार्थ चित्रण गरिएको छ ।

(ख) शोध प्रश्न 'ख' को समाधानका लागि बेन्जु शर्माको लोहारपट्टीवाली कथामा पितृसत्तात्मक सोचका कारण पुरुषमा जमेको पुरुष प्रभुत्वले पारेको प्रभावको अध्ययन गरिएको छ । पुरुष प्रभुत्वले गर्दा हाम्रो समाजमा महिला दिदीबहिनीले खेप्नुपरेको दुःख, पीडा त्यसले निम्त्याएको समस्याको यस लोहारपट्टीवाली कथाका माध्यमबाट समाजको वास्तविकतालाई कथाकार बेन्जु शर्माले यस कथा मार्फत देखाएको छ र पितृसत्तात्मक सोचले लैङ्गिकतामा परेको असरबारे विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययनको सीमाङ्कन

बेन्जु शर्माद्वारा लिखित 'लोहारपट्टीवाली' कथामा केन्द्रित हुनु यस अध्ययनको कृतिगत सीमा हो भने लैङ्गिकताका मान्यताको खोजी गर्नु सैद्धान्तिक सीमा हो । नारी चेतनाका मान्यताभिन्न पनि कथामा अभिव्यक्त भएको पितृसत्तात्मक सोच, पितृसत्ताप्रति व्यङ्ग्यात्मक अभिव्यक्ति, समानताको भाव तथा नारीवादी दृष्टिकोणका आधारमा मात्रै विश्लेषण गर्नु प्रस्तुत अध्ययनको सीमाङ्कन हो ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययनका लागि सामग्री सङ्कलन र सामग्री विश्लेषण विधि अवलम्बन गरिएको छ । उक्त अध्ययनका शोध सामग्रीहरूसँग सम्बन्धित सङ्कलित सामग्रीहरू मूलतः पुस्तकालयीय कार्यबाट गरिएको छ । यस अध्ययनको आधारभूत वा प्राथमिक सामग्रीका रूपमा बेन्जु शर्माको लोहारपट्टीवाली कथा समकालिक कथासंग्रहलाई लिइएको छ भने द्वितीयक सामग्रीका रूपमा पर्याधार र विश्लेषणका लागि लैङ्गिकता सिद्धान्तसम्बन्धी विभिन्न लेखकद्वारा लेखिएका पुस्तक, लेखरचनालाई उपयोगमा ल्याइएको छ । लोहारपट्टीवाली कथामा सङ्कलन गरिएको सामग्रीको विश्लेषणका लागि मूलतः वर्णनात्मक र पाठविश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीहरूबाट प्राप्त तथ्यहरूको विश्लेषण गरी निष्कर्षसम्म पुग्न सहजताका लागि निगमन विधिबाट सामग्रीको व्यवस्थापन गर्दै विश्लेषण विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिकताको विश्लेषण

लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिक असमानताको प्रयोग

बेन्जु शर्माद्वारा लिखित लोहारपट्टीवाली कथामा लैङ्गिकता शीर्षकमा आधारित भएर लेखिएको यस अध्ययन पत्रमा दुईवटा समस्या र उक्त समस्यालाई समाधान गर्नका लागि दुईवटा उद्देश्यहरूको निर्माण गरिएको छ । जसलाई पुष्टि गर्नको लागि दुईवटै प्रश्नको लागि फरकफरक साक्ष्यद्वारा समस्याको समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

साक्ष्य १.

“लोहारपट्टीवाली, के भयो? सन्चो छैन?” म सोध्छु । ऊ बोल्न पनि नसकेर सासमात्र फेरिरहन्छे । केही बेरपछि टाउको उठाएर मलाई हेर्दै भन्छे, फेरि म दुई जिउकी भएकी छु (पृ.२२४) ।

माथिको साक्ष्यमा लोहारपट्टीवाली कथामा समाजमा घटेको लैङ्गिकतामा आधारित कथालाई यथार्थ चित्रण गरेको छ । महिला, श्रीमती, दिदीबहिनी, आमा आदि शब्दले सुशोभित नारी शब्द सदियौंदेखि कोही केहीमात्रामा यातना, दमन, अन्याय, अत्याचारबाट मुक्ति भए पनि कयौं नारीहरूलाई कुवाको भ्यागुत्तो जस्तै बनाइएको पुरुष प्रधान समाजको चित्रण गरिएको छ । लोहारपट्टीवाली कथामा लोहारपट्टीवालीले बर्सेनी सन्तान जन्माएर उसको शरीर केही भोक, केही चिन्ता त केही थकानले भिनो शरीर हुँदै गए पनि लोहारपट्टीवालीको श्रीमान्ले पाँचवटा छोरी जन्मी सकदा पनि उसलाई पुरुषत्व जमाउनको लागि छोरालाई चाहिने रवाफ अनि धम्कीले फेरि पनि लोहारपट्टीवाली गर्भवती भएकी छिन् । यसै सन्दर्भमा माथिको वाक्यांश आएको हो । गर्भ अवस्थाको असह्य त्यो पीडा, देख्दै डरलाग्दो त्यो घरपरिवार, समाज अनि श्रीमान् बनाउँदाको त्यो दुर्व्यवहारले लोहारपट्टीवालीको ज्यान आफूले धान्न नसक्ने, बसेको ठाँउबाट उठ्न नसक्ने, अरूसँग बोल्न पनि नसक्ने अवस्थामा दिनचरिया कटाई रहेकी हुन्छ । श्रीमान्ले रातदिन गरेको किचलोले लोहारपट्टीवालीले गर्भमा बसेको सन्तानलाई जन्म दिन पनि डरले त्रसित छिन् र भएका सन्तान जसलाई पालन पोषण गर्नसक्ने अवस्था नहुँदा पनि उसको श्रीमान्लाई जसरी पनि वंश धान्न छोरा नै चाहिने पितृसत्तात्मक प्रवृत्तिले जरा गाडेको समाजको चित्रण गरिएको छ ।

साक्ष्य २.

“मलाई हरेक दिन कुटेर मार्न लागिस्क्यो ।” लोहारपट्टीवाली भन्छे । “तेरो लोग्ने पनि त्रसित छ, कतै छोरी जन्मेली भनेर, ऊ त तँलाई कुटेर आफूभित्रको त्रासबाट मुक्त हुन खोज्छ, तर तँलाई त छोरी जन्मने डरमाथि लोग्नेले गर्ने यातनापूर्ण व्यवहारको पनि डर.....जे हुन्छ, हुन्छ, छोडिदे, पीर न ले यो तेरो वंशभित्रको कुरा हो र ? तेरो लोग्नेलाई म कहाँ पठा । म पनि सम्झाउँला, बुझाउँला ” (पृ.२२५) ।

माथिको साक्ष्यमा लोहारपट्टीवाली कथाको प्रमुख पात्र लोहारपट्टीवालीले भोग्दै आएको पीडा जुन उसको श्रीमान् बनाउँदाले प्रत्येक दिन असह्य यातना, क्रूर व्यवहार, रातदिनको पिटाईले उसको जिउ गलेर

छियाछिया हुन्छ । आफ्नो रोधनले स्वरमा मलाई हरेक दिन कुटेर मार्न लागिस्क्यो भनेर लोहारपट्टीवालीले आफ्नो वेदना पोख्दा म पात्रले भन्छिन् तेरो लोग्ने पनि त्रसित छ कतै छोरी जन्मिन्छ कि भनेर तँलाई कुटेर आफूभित्रको जुन त्रास छ त्यसबाट मुक्त हुन खोज्छ भने अर्कातिर यतिसम्म कि उसको मन मस्तिष्कमा अब छोरी शब्द बाहेक अरु केही सोच्ने अवस्था हुँदैन । एकातिर छोरी जन्मेपछि आफू बाँच्न नसक्ने र गर्भमा छोरी जन्माइस् भने तँलाई मारिदिन्छु भनेको यातनापूर्ण व्यवहार देखाउँछ । यस्ता अपाच्य र अमानवीय व्यवहार सुनाउँदा जे हुन्छ छोडी दे पीर न ले यो तेरो वंशभित्रको कुरा हो भनेर सम्झाउँछिन् । तिम्रो श्रीमान्लाई पनि म कहाँ पठाइ देऊ म सम्झाँउला, बुझाँउला भनेर म पात्रले भन्छिन् तर लोहारपट्टीवालीलाई अगाडि नै थाहा हुन्छ कि उसले आफ्नो श्रीमान्सँग त्यत्रो समय व्यतीत गरिसकेकी हुन्छे । बुभ्दैन, कुनै हालतमा पनि बुभ्दैन मलाई अलच्छिनाई भनेर सँधै रिस मात्र पोखिरहन्छ । उतिखेर मेरोपछि लागेर यसमा आमा बुवाले यसले छोपेर विहे गरेको र अहिले गर्नसम्मको यातना सहनु परेको छ । जुन म सम्भन पनि सक्दैन भनेर लामो सास फेर्छिन् ।

साक्ष्य ३.

म कसैलाई पनि अंकित नगरिकन सोध्छु “लोहारपट्टीवाली कहाँ छ ? कसैले पनि मेरो प्रश्नको जवाफ दिदैनन् वा सुन्दैनन् । सबै आ-आफ्ना धुनमा मस्त छन् । म भित्र पस्छु । बाहिर बच्चा नुहाउन लागेको एउटी आइमाईलाई देख्छु, म सरासर कोठाभित्र पस्छु । पस्नासाथ एउटा विदीर्ण अवस्थामा म लोहारपट्टीवालीलाई देख्छु । रगतले मुछिएको लुगा तितरपितर भएकी महिलालाई म आवाज दिन्छु तर लोहारपट्टीवाली बोल्दैन, म फेरि आवाज दिन्छु, फेरि पनि बोल्दैन । नजिकै गएर म उसको निधार छाम्छु, शिलालाई छोएजस्तो जीवन नै नभएजस्तै लाग्छ मलाई । मलाई डर र आश्चर्यले एकै चोटि छोप्छ । के भयो ? उसलाई”(पृ. २२८) ।

लोहारपट्टीवाली कथामा लोहारपट्टीवालीले जब यस धर्तीमा छोरालाई जन्म दिन्छिन् तब उसको घरमा फरक रौनकका साथ उसको घर व्यवहारमा परिवर्तन हुँदै कार्यक्रमहरू अगाडि बढिरहेको हुन्छ । लोहारपट्टीवालीले बच्चा जन्माइन् र छोरा जन्मिसके पछि छोरालाई भेट्नेको घुइँचो हुन्छ । तर लोहारपट्टीवाली कता छिन्, कस्तो अवस्थामा छिन्, कसैले सोध्दैनन् र हेर्दैनन् । यही सन्दर्भमा म पात्रले लोहारपट्टीवालीलाई खोज्छिन तर कसैले पनि उनको प्रश्नको जवाफ दिदैनन् । सबै आ-आफ्नो धुनमा मस्त हुन्छन, यतातिर महाराजजीको फरक धुन छ । आफू हजुरबुवा भएको र उतातिर लोहारपट्टीवालीको श्रीमान्ले छोरा जन्मेको खुसियालीमा आफूले सोचेजस्तै भयो भनेर मिठाई बाँडिरहेको हुन्छ । बाहिर बच्चालाई नुहाई दिइरहेका हुन्छन् तर कसैले पनि लोहारपट्टीवालीलाई हेर्दैनन् । भित्र गएर हेर्दा उनको शरीर रगतमा मुछेको, लुगा तितरवितर भएको, लोहारपट्टीवाली भनेर घरीघरी बोलाउँछिन् तर केही प्रतिक्रिया आउँदैन र लोहारपट्टीवालीको नजिक गएर छाम्दा उसको शरीरमा तातोपना पनि हुँदैन र निर्जीव शिलाजस्तै चिसो हुन्छ र उनी आत्तिएर के भयो लोहारपट्टीवालीलाई भन्दै चिच्याउँछिन । भन्छिन् घरमा पालेको जनावरको त माया लाग्छ भने ऊ त घरको श्रीमती, बुहारी हो । बसैपिच्छे सुत्केरी हुनु पाँच, छ वटा सन्तानको आमा जसले

कुनै पनि सुविधा पाएको छैन माया होइन घृणा, स्याहार होइन उसले पीडा, छटपटी र दुःखमा जीवन व्यतीत गरेको एक मुठी सास हुन्जेल जसरी पनि छोरा जन्माउनु पर्छ होइन भने घाँटी थिचेर मार्छु भन्ने श्रीमान्को दबाव यस्तो सहनै नसक्ने पीडाबाट जीवन गुजारी रहेकी लोहारपट्टीवालीको अन्त्य छोराको जन्म दिएर हुन्छ । छोराको जन्म हुने बित्तिकै परिवारका सबै सदस्यले उसको छोरा जन्माउने कर्तव्य हो र उसले सो कर्तव्य निभाई हामीलाई खुसी दिई छोरा, कसैको नाति वंश धान्ने पिण्ड चढाउने अब हाम्रा लागि भइसक्यो भन्दै खुसी मनाउँछन् । लोहारपट्टीवाली कहाँ छ कस्तो अवस्थामा छ ऊ जिउँदै छ कि मरेकी छ । यतिसम्म पनि थाहा नहुने उल्टै बाहिर खुसियाली मनाउने हाम्रा समाजका घृणित अनि पितृसत्ताको पर्दाले आँखा छोपेको नारीलाई खेलौना सम्झने र उनीहरूको जीवनमाथि खेलवाड गर्ने महिलालाई बजारको लुगा जस्तै ठान्ने एक अमानवीय सामन्ती, शोषक, निर्दयी, पिचास जस्तै ती मानिसहरू जो मान्छेको नाममा कलंक मानवता नभएका दानवहरूले गरेको व्यवहारले श्रीमान् श्रीमान् नभएर श्रीमान्को नाममा श्रीमतीको मृत्यु अगाल्ने र आफू खुसीमा रमाउने पात्र हुन् । यस्ता पुरुषहरूले गर्दा अकालमा कैयौं श्रीमतीहरूले आफ्नो ज्यानको बली चढाउनु परेको हुन्छ ।

साक्ष्य ४.

“हामी दुवै दुःखको खाडलमा खस्दै कोठाबाहिर निस्कन्छौं । बाहिर पारिवारिक खुसियालीमा केही कमी आएको हुँदैन । मानौं लोहारपट्टीवालीको मृत्यु पत्नीको मृत्यु होइन, बुहारीको मृत्यु होइन, बालबच्चाकी आमाको मृत्यु होइन, मानिसको मृत्यु नै होइन” (पृ. २२९) ।

लोहारपट्टीवाली कथामा सुरुवातदेखि अन्त्यसम्म लोहारपट्टीवाली यस कथाकी प्रमुख महिला पात्र हुन् । उनले आफ्नो जीवनमा दुःख, रोदन, डर, त्रास अनि श्रीमान्को धम्कीद्वारा छोरा पाउने आसमा पाँच वटा छोरी पाउँदा शरीरमा कुनै शक्ति नभएको र मानसिकता समेत खलल पुग्ने गरी उसलाई दिएको असह्य पीडाले ग्रसित लोहारपट्टीवाली छैठौं पटक पनि गर्भवती हुन्छन् । यसरी छैटौं पटक गर्भवती हुँदा त उनीमा शान्तिको शास फेर्नसमेत सक्दिन थिइन् । यसपटक उनले बच्चालाई यस संसारमा जन्म दिनसक्ने सामर्थ्य पनि थिएन । दुब्लो शरीर, टिट्याउलो अनुहार अनि खुसी हराएको, चमक नभएको त्यही लोहारपट्टीवालीले छैठौं सन्तान पनि छोरा जन्मेन भने आफू अनि छोरीहरूलाई माने धम्कीले ग्रसित हुन्छन् । चिन्तै चिन्ताले एक दिन चिताको बाटो पुऱ्याउँछ भनेभै अन्तमा लोहारपट्टीवालीको छोरा जन्मन्छ र छोरालाई जन्म दिएर आफूले सन्तानको अनुहार समेत हेर्न नपाई लोहारपट्टीवालीले यस पापी संसारबाट विदा लिन्छन् । उनलाई भेट्न आएका मान्छे म पात्र र अर्की छिमेकी दिदीले जब उनको अवस्था रगताम्य, छरिएका कपाल, चिसो निर्जीव शरीरलाई देखेर डराउँदै छाम्दा त प्राण त्याग भइसकेको हुन्छ । उनीहरू बाहिर निस्कन्छन् तर भित्र त्यसरी मृत अवस्थामा पुगी सक्दा पनि न त श्रीमान्लाई चिन्ता अनि आतुरी छ न त ससुरालाई घर परिवार कसैलाई पनि कतिसम्म कठोर अनि लाचार निर्दयी मान्छेहरू हुन् । मान्छेमा हुनुपर्ने दया, माया, करुणा कुनै पनि कुराले नछोएको ती निर्दयी निर्लज्ज मुहार भएका मान्छे अनि आफन्तका नाममा कलंकहरूले उल्टै खुसी मनाई रहेका हुन्छन् । थाहा छैन पुरुष स्वार्थको पर्दाले आँखा छपक्क गरी बन्द भएका श्रीमान् बनाउँदो

आफन्त अनि त्यो संस्कारलाई अपनाउँदै आएको समाज सम्भन पनि कति घृणा लागेर आउँछ । यो मानव समाज कतातिर गइरहेको छ जुन सम्भन पनि भसङ्ग हुने लोहारपट्टीवालीको अवस्थाले देखाउँछ । यतिसम्म कि त्यो घर अनि सन्तानको पीडा र अभावको दलदलमा गुजार गर्दागर्दै पनि अन्त्यमा केही नलागेर प्राण जान्छ अनि सन्तानलाई जन्म दिंदाको त्यो पीडालाई कसैले महसुस गर्न सक्दैनन । मात्र आमा बाहेक जुन कुरा ती व्वाँसाहरूले के बुझ्थे । निर्दयी समाज, पापी श्रीमान् असल खराब नछुट्टयाउने घर परिवार, मानवताको नाममा दानवहरूको छत्र छायाँमा रहेको मृत लोहारपट्टीको त्यो आत्मा त्यति भड्कदाँसम्म पनि एकरति करूणाको भाव नभएका ती मानिसहरूले भने कसैले मिठाई बाँडिरहेका छन् भने कसैका निधार अवरिले भरिएको छन् । जबकि त्यो अवस्थामा खुसियाली मनाउँदै बसिरहेका हुन्छन् । उनीहरूको खुसीमा कतै पनि कमी आउँदैन । किनकि उनीहरूको वंश थाम्नका लागि छोरा, पितृलाई पिण्ड दिने नाति र त्यो घरको अंशदार जन्मिएको छ । यस्तो व्यवहारले लोहारपट्टीवाली त्यो परिवारसँग केही सम्बन्ध नरहेको र त्यहाँ उसको एउटा पशु सरहको अस्तित्व पनि नरहेको उनीहरूको व्यवहारले देखाउँछ । यसै सन्दर्भमा माथि उल्लिखित साक्ष्यमा म पात्रले बोलेको छ कि लोहारपट्टीवालीको मृत्यु कुनै श्रीमतीको मृत्यु होइन, कुनै बुहारीको मृत्यु होइन, कुनै बालबच्चाकी आमाको मृत्यु होइन, कुनै मानिसको मृत्यु नै होइन । जसको चरितार्थ यस कथाका पात्रहरूले देखाएको छ । नारीबिनाको घर त के संसारमा मानव जातिको सृष्टिको समेत परिकल्पना गर्न सकिदैन । पाँचवटा छोरी र एउटा नवजात छोराको मातृत्व गुमेको छ । तर पनि त्यो पीडा उनीहरूको लागि केही होइन जस्तो ती अन्धभक्तहरूले आफ्नो व्यवहारबाट छर्लङ्ग देखाएका छन् । छोरा पाएको खुसीमा अरू सबै कुरा बिर्सेर खुसी मनाउने क्रममा अलिकति पनि सम्भन सक्दैनन् । आखिर त्यो छोरोलाई कसले मातृत्व अनि ममत्व दिने हो, कसले उसको स्याहारसुसार अनि पालनपोषण गर्ने हो क्षणिक खुसीलाई मनाउने क्रममा दिगो खुसियाली नै हरण भएको कुरा उनीहरूलाई महसुस भएको छैन । माथिको साक्ष्य यसै सन्दर्भमा सन्दिर्भित देखिन्छ ।

साक्ष्य. ५

“पीरको तलाउमा डुबेर मरी । ऊ पनि दुःख व्यक्त गर्छे । मात्रा र प्रकारमा घटिबडी विविध मात्र हो, हामी संसार भरका महिलाहरूले भोग्नु पर्ने दुःख एउटै हो । जीवन जति आकर्षित छ । त्यति नै अनाकर्ष, प्रेम जति पवित्र छ त्यति नै घृणित । प्रेमको घृणित परिणाम भोगेर ऊ मरी । पहरुो बनेर उभिएको समाजिक संरचना, धर्म र कानूनबाट ऊ खसेर मरी” ऊ भन्छे (पृ. २२९) ।

माथिको साक्ष्यमा प्रस्तुत गरेको संवेदना जुन लोहारपट्टीवालीको वेदना पीडैपीडा गुजेको दैनिकीलाई उजागर गरेको छ । म पात्रले लोहारपट्टीवालीलाई आफ्नो ज्यान जसरी पितृसतात्मक सोचले भरिएको मानिससँग दैनिक डरत्रास, धम्की, शोषण र अत्याचारले थकित लोहारपट्टीवाली सन्तान जन्माउँदा जन्माउँदै गरिबी, अशिक्षा अनि पालनपोषण र हेरचाह नपाई लोहारपट्टीवाली पीरको तलाउमा डुबेर मरी भनेर छिमेकीले भन्छन् । यस संसारमा नारीहरूले पुरुषबाट जतिखेर पनि जुनसुकै तवरले आफू शोषित हुनु परेको छ । कोही केही मात्रामा यस्ता पीडाबाट मुक्त भए पनि अधिकांश महिलाहरू पिंजडाको सुगा र मरूभूमिमा

हुर्केको बिरूवा जस्तै फस्टाउन नपाएर आफ्नो जीवन गुजारी रहेका हुन्छन् । जीवन जिउने क्रममै उनीहरूको जीवन सीमित र साँगुरिदै गएको हुन्छ । उराठ अनि विश्रंखलित मानवीय चोला अनि भोगाइलाई यस कथामा देखाइएको छ । जीवन जिउन जानेपछि स्वर्ग हो र जीवन जिउन नजानेपछि अथवा जिउने आधार बलियो नभएपछि त्यही जीवन जिउँन कठिनाई भएर नरक जस्तै हुन्छ । संसारका सबै प्राणीभन्दा मानिस सर्वश्रेष्ठ प्राणी हो । ऊसँग असल खराब छुट्याउन सक्ने जुन चेतन मस्तिष्क हुन्छ त्यसलाई प्रयोग गर्न नसकेपछि अचेतन अवस्था पुगी अमानवीय व्यवहार बाहिर आउँछ । तब सबै सकारात्मक व्यवहार लोप भई घरपरिवार अनि समाजमा नकारात्मकताले हैकम जमाउँछ, र अन्त्यमा लोहारपट्टीवालीको जस्तो घटना अन्य नारीहरूले पनि आफ्नो जीवनमा घटित भएर मृत्युको मुखमा पुग्नुपर्छ ।

संसारमा सबैभन्दा ठूलो माया हो । माया र प्रेमले संसार जितिन्छ, र मायामै संसार अडेको हुन्छ । माया, प्रेम र सद्भावले हरसम्बन्ध जोडिएको हुन्छ । जब आपसमा विश्वास, समझदारी, इमान्दारिता, एक अर्काप्रतिको सम्मान हुन्छ तब परिवार, समाज हुँदै देशको आमूल परिवर्तन हुन्छ । जबसम्म समाजमा यस्ता कुरीति, कुंस्कार र अन्धविश्वासको मूल जरो हटेर जाँदैन तबसम्म हिजोको एक अर्काबिचको प्रगाढ माया प्रेम अनि रही आएको सम्मान, एक अर्काप्रतिको इज्जतको कदर हुँदैन त्यतिखेर समाजको अन्धविश्वास अनि अशिक्षाले गर्दा आफ्नो मायालाई तिलाञ्जली दिन्छ । जब मानिसले आफूभित्रको विश्वास, प्रेम अनि अपनत्वलाई देखाउन सक्दैन तब प्रेम प्रेम नभई अभिशाप बन्न पुग्छ । हिजोका दिनमा त्यही लोहारपट्टीवालीको पछि परेर सानै उमेरमा प्रेममा परेर विवाह गरेका तर अहिले आफ्नै श्रीमती मृत अवस्थामा पुगुन्जेलसम्म पनि पश्चाताप नभएर बाहिर खुसियाली मनाउँदै गरेको दृश्य प्रस्तुत कथामा देखिन्छ ।

लोहारपट्टीवाली कथामा पुरुष प्रभुत्वको प्रभावको समीक्षा

प्रश्न नं.२ को समस्यालाई समाधान गर्नको लागि निम्न साक्ष्यहरूद्वारा प्रष्ट पार्न सकिन्छ:-

साक्ष्य .१.

तेरो के दोष यसमा ?

मैले जन्माउने, कसको दोष हुने ? किन मलाई छोरीमात्र हुन्छ । किन मेरो पेटमा छोरा आउँदैन ? भगवानलाई कति पुकारिसके । छोरा भएन भने मलाई मारिदेऊ भनिसके तर मेरो पुकारलाई भगवानले पनि सुन्दैनन् (पृ.२२४) ।

माथिको साक्ष्यमा लोहारपट्टीवालीले छोरीलाई जन्म दिनुमा आफ्नो मात्रै दोष मानेकी छिन् । मेरै कारणले छोरी जन्मेकी हुन् र छोरी जन्माउन मेरो मात्र दोष छ भन्ने भ्रमित सोचलाई लोहारपट्टीवालीको श्रीमान्ले उसको मस्तिष्कमा भरेको छ । यहाँ उसको जुन दयनीय अवस्था छ । त्यो अवस्था सृजना गराउन धेरै घटकहरू आएका छन् । सर्वप्रथम त हाम्रो समाजमा रहेको पितृसत्तात्मक सोच, आर्थिक अवस्था, अशिक्षा, अज्ञानता, गरिबी तथा साँघुरो सोच यस्ता चरहरूबाट टाढा हुन नपाएको कारणले गर्दा लोहारपट्टीवालीको कमजोर अवस्था सृजना भएको छ । छोरी हुनुमा आफ्नो दोष, भगवानलाई पटकपटक बिन्ती गर्दा पनि भगवानले बिन्ती नसुन्नु, आफ्नो पेटमा छोरा आउँदैन भन्ने ठान्नु, यस्ता शब्दले उसमा रहेको अज्ञानता,

अशिक्षा, डर, त्रास, भगवानप्रतिको जुन आस्था छ त्यसलाई मान्नु आदि संकुचित सोचले ऊ दिनको दिन बाँचेर पनि आफ्नो अस्तित्व नरहेको महसुस गर्छिन् । मानिस कतिसम्म गिन्छ र गिनुको पनि सीमा हुन्छ भनेभै श्रीमान्ले एउटा नारी जसले आफू जन्मेको घर, सारा संसार त्यागेर एउटा अपरिचित पुरुषसँग विवाह गरेर जानुपर्ने र त्यहाँ आफूलाई नबुझ्ने घर परिवारको सबै सदस्य हुँदा त्यहाँ आफूलाई अरू सरह नपाउनुले नारीलाई यस्ता समस्याहरू आई पर्दछन् । जुन समस्याले दिनको दिन डरलाग्दा घटनाहरू निम्त्याउँछ । यदि व्यक्ति, घरपरिवार शिक्षित हुन्थे भने उसले केही मात्रामा भएपनि श्रीमतीको पीडाको महसुस गर्थे होलान् । तर अशिक्षा र अज्ञानताले जरो गाडेको हाम्रो बोक्ने समाजमा आखिर कहिलेसम्म लोहारपट्टीवालीको जस्तो पीडा भोग्नु पर्ने हो थाहा छैन ।

साक्ष्य . २.

“ए मखनलाल, हत्तारिएर कहाँ जाँदै छौं ?” म सोध्छु । महाराजजीको पोता भएको छ । उनै कहाँ जाँदै छु । ऊ भन्दै हिँड्छ । “फुलकुमारी त कहाँ जान लागेकी ?” “मिठाई खान.....” भनेर खिसिक्क हाँस्दै महाराजजीको घरतिर देखाउँछे (पृष्ठ. २२७) ।

माथिको साक्ष्यमा सोध्यप्रश्न २ मा आधारित भएर आएको छ । नेपाली समाजमा छोराले पाउने स्थान र छोरीलाई गरिने विभेद छर्लङ्ग देखिएको छ । छोरालाई वंश धान्ने बुढेसकालको लौरौ, पितृ पखाल्ने आधार, छोरा भए खसी र छोरी भए फर्सी यस्ता घृणित सोच व्यवहार र भनाइहरू रहेका छन् । यससँग सम्बन्धित लोहारपट्टीवाली कथामा लोहारपट्टीले पाँचौँ सन्तानसम्म छोरी पाएर छैटौँ सन्तानको पर्खाइमा बसेकी नारी छोराको आसले गर्दा अन्त्यमा छोरा जन्मन्छ । सबै गाउँ समाजमा लोहारपट्टीवालीको वंश धान्ने छोरा जन्मियो भन्दै खुसियालीका साथ यस कथामा म पात्रले कता ए ! मखनलाल, कहाँ हत्तारिएर जाँदै छौं? भनी सोध्दा महाराजजीको पोता भएको छ भनेर हिँड्छ । त्यसै गरी अर्की पात्र फुलमायालाई तँ कता जान लागेकी? भनी सोध्दा फुलमायाले पनि मिठाई खान भनेर जवाफ दिन्छिन् । यसै सन्दर्भले छोराको खुसियालीले घर परिवार, छर छिमेकीले समेत लोहारपट्टीवालीको पीडालाई बुझ्दैनन् छोराछोरीको विभेदमा ठिक्क हुन्छन् । जुन छोरा पाँचौँ छोरीपछिको आगमनले घर परिवार खुसी भएको छ । तर त्यस अवस्थासम्म पुग्याउने श्रीमान्ले आफ्नै श्रीमतीको शारीरिक र मानसिक अवस्था कस्तो छ त्यसलाई कुनै पनि तवरले सम्झन सकेको देखिँदैन ।

साक्ष्य . ३.

म रजिन्द्रलाई भन्छु, “यही खसी पडिक्एजस्तै यस्को लोग्नेलाई म कहाँ पक्रिएर लेरा न ।” “किन मालिक” “केही कुरा सम्झाउनु छ । मैले कति पटक बोलाउन पठाएँ आउँदैन हेर, यो लोहारपट्टीवाली मर्न लागि सकिन्छ । यसलाई यसै पीर छ, त्यसमाथि लोग्नेले पनि धेरै सताउँदो रहेछ । तँ त यसको साथी होइन ? तैले सम्झाए पनि त हुन्छ ।” “यसले छोरीमात्र पाउँछे, अनि उसलाई रिस उठ्दैन त ?” के छोरी पाउँनमा यस्को मात्र हात छ ? यसको वंशको कुरा हो ? के रहरले छोरीमात्र पाएको हो र ? पाँच छोरीछोरी भइसकेपछि पनि छोरालाई कुनै हुन्छ ? “वंश नै लोप हुन्छ, अनि के गर्ने ?” ऊ भन्छ । “छोरी पनि त वंश

हो नि, वंश त छोरीहरूले पनि त धानिन्छ ।” म भन्छु ।

माथिको साक्ष्यमा लोहारपट्टीवालीको यस्तो पीडामा मलमपट्टी लगाउनेको संख्याभन्दा नुन चुक छर्नेको संख्या धेरै छ । यस समाजको यथार्थ चित्रण देखाएको यस कथामा रजिन्दर लोहारपट्टीवालीको श्रीमानको अति मिल्ने नजिकको साथी हो । जसलाई म पात्रले भन्छिन्, ए रजिन्दर यो खसीलाई पकिडएर जस्तै यसको श्रीमानलाई मकहाँ लिएर आ न । म त्यसलाई सम्झाउँछु त्यो तेरो साथी होइन ? तैले सम्झाए पनि हुन्छ भनेर म पात्रले भन्दा लोहारपट्टीवालीलाई यसले छोरीमात्र पाउँछे उसलाई रिस उठ्दैन त भनेर उल्टै रजिन्दरले गर्वका साथ माथिको साक्ष्यमा छाती फुलाउँदै पुरुषार्थ देखाएको छ । ऊ पनि यस पितृसत्तात्मक सोच विचारबाट हुर्किएको रजिन्दर यस्ता कुरामा अछूत हुन सकेको देखिदैन । उसले नारीलाई हेर्ने दृष्टिमा दया, माया र सत्यतालाई आत्मसात् नगरी हेपाहा र घोचुवा प्रवृत्तिले आफ्नो प्रस्तुति राखेको देखिन्छ । छोरीलाई सन्तानको रूपमा स्वीकार नगरेको र वंश राख्नका लागि छोरा नै हुनुपर्छ, छोरा नहुन्जेलसम्म पनि लोहारपट्टीवालीको ज्यानले नभ्याउँदा र कमजोर शरीर रहेको अवस्थामा पुगुन्जेलसम्म बच्चा जन्माउनु पर्ने एउटा संकुचित सोचले घेरिएको रजिन्दरले पनि आफूभित्रको लुकेर रहेको पुरुषार्थ देखाएको छ । मान्छे भएपछि मान्छेभित्र हुने मानवता कति पनि नभएको रजिन्दरले अलिकति पनि साथित्वको भावना राखेर आफ्नो प्रस्तुति देखाएको छैन । आफ्नो साथीको पक्ष लिँदै समाजमा चल्दै आएको कृसंस्कारलाई अँगाल्दै जुन पितृसत्तात्मक सोचले त कहिले श्रीमानको नामले त कहिले पारिवारिक तनावले नारीलाई चितामा जल्नुपर्ने र आफ्ना रहर अनि ईच्छा आकांक्षालाई तिलाञ्जली दिनुपर्ने वाध्यात्मक अवस्था यस कथामा रहेको छ । छोरा भए मात्रै आफूले संसार जितेको मान्ने र छोरोले नै पिण्ड पानी गर्छ, यदि मेरो छोरीमात्र भए पनि लोहारपट्टीबाट छोरो जन्मिएन भने पिण्ड पानी कसले दिन्छ, पितृ तर्नु परेन? छोरा त चाहिन्छ, नभए अर्को बिहे गर्छु । उसले यसै भनेको छ, भनेर रजिन्दरले म पात्रलाई सुनाउँछ । नारीलाई जसरी पनि शोषण र दमन गर्नु पर्छ उनीहरूको अस्तित्व नै हुँदैन । उनीहरू भनेका घरको चुलोचौकोमा मात्र सीमित हुने जाति हो । श्रीमती बच्चा जन्माउने साधन मात्र हो । यिनीहरूलाई जसरी पनि प्रयोग गर्नुपर्छ । एक नभए अर्को ल्याउँछु । यसबाट छोरा भएन भने अर्को बिहे गर्छु भन्नसमेत पछि नपर्ने क्रुर अनि नारी शोषण र नारीलाई थिचोमिचो गर्नसमेत पछि नपर्ने पात्र हो । एक नभए अर्को ल्याएर मनपरी गर्ने भनेर लोहारपट्टीको श्रीमानले आफूमा यस्तो कुविचार फैल्याएको हुन्छ । यसै सन्दर्भमा लोहारपट्टीवाली कथामा लोहारपट्टीवालीले उसको श्रीमानको डर, त्रास र धम्कीले गर्दा आफ्नो जीवन दैनिक कमजोर र सिथिल भएर छोरा पाउने आसै आसमा एक दिन मृत्युको मुखनिर पुग्दछिन् । तर पनि त्यो पीडामा दुःखी हुनुभन्दा रमाउनेहरूको संख्या असीमित रहेको देखिन्छ ।

“म दुध तताएर, ग्लुकोज राखेर लोहारपट्टीवालीलाई दिन्छु । ऊ पछि हटेर डराउँछे ।” किन ? यसले तागत दिन्छ, खा । म भन्छु । “बाहिर कसैको घरमा पनि खाने गरेको छैन ।” ऊ भन्छे ।

“तेरो लोगनेले त खान्छ यहाँ । ऊ त मर्द, मैले हुँदैन” (पृ. २२७) ।

हरेक सानातिना कुरामा पनि लोगने मानिस र स्वास्नी मानिसमा विभेद छ । यहाँ लोगने मानिस जे

कुरामा पनि स्वतन्त्र छ । स्वास्नी मानिसले दासत्व अवलम्बन गरिरहेछन् । जसलाई उनीहरू सभ्यता र संस्कृतिको नामले पुकार्छन्, ईज्जत र मर्यादाको श्रीपेच सम्भन्छन् ।

माथिको साक्ष्यलाई हेर्दा गर्भावस्था यस्तो अवस्था हो जो निकै संवेदनशील र कारुणिक हुन्छ । एउटा मान्छेले जन्म दिनुपर्ने जो निकै कठिन चरणमा गर्भवती महिलाले पर्याप्त आराम, मिठो र पोषिलो भोजन, चिन्तामुक्त भएपछि मात्र स्वस्थ आमा र स्वस्थ शिशुको जन्म हुन्छ । यसै सन्दर्भमा यस कथाको प्रमुख पात्र लोहारपट्टीवाली आफू पाँचवटा छोरीलाई जन्म दिएर शरीर कमजोर भएको र अहिले छैटौँ सन्तान गर्भमा हुर्किरहेको अवस्थामा आफ्नो गर्भमा फेरि पनि छोरी छ कि भनेर चिन्ताले उसको दुःख र उसको शरीर भन्नु पछि भन्नु दिन दुई गुणा र रात चौगुणाको द्रूत गतिमा कमजोर भएर गइरहेको छ । त्यो अवस्थामा चिन्ताबाट मुक्त हुनुपर्ने वा चिन्ता नलिनुपर्ने, मिठो मसिनो पोषिलो खाने कुरा खानु, आराम गर्नु, उसको लागि आकाशको तारा अर्थात कल्पनाभन्दा बाहिरको कुरा भएको छ । उसलाई यो अवस्थामा देखेर म पात्रले दुध तताएर ग्लुकोज खान दिँदा उसलाई दुध के हो ? उसको लागि ग्लुकोज के हो ? भन्नेसमेत थाहा नभएको अभावैअभावले क्षमताभन्दा बाहिर रहेको देखिन्छ । “के यसले ताकत दिन्छ र ?” भनेर सोध्दछिन् । यसका साथसाथै आफू महिला अथवा श्रीमती भएकोले आफ्नो घरभन्दा बाहिर अरूको घरमा खानु हुन्न भन्ने संकुचित सोच लोहारपट्टीवालीले राखेकी छिन् ।

निष्कर्ष

वेन्जु शर्माद्वारा लेखिएको लोहारपट्टीवाली कथा लैङ्गिकतामा आधारित भएर विश्लेषण गर्दा यस कथामा पितृसत्तात्मक सोचका कारण लैङ्गिक विभेद, नारी उत्पीडन, नारी स्वतन्त्रता र अधिकारको हनन, नारी शोषण र पुरुष नियन्त्रणमा रहनु परेको यथार्थप्रति सचेत बनाउने र तिनको व्यञ्जनात्मक रूपमा विरोध गरिएको छ । यस कथाकी प्रमुख पात्र लोहारपट्टीवाली हुन् र उनकै सेरोफेरोमा यस कथाको आरम्भ मध्य र अन्त्य भएको छ । लोहारपट्टीवालीलाई सन्तान जन्माउन सक्ने सामर्थ्य नहुँदा नहुँदै पनि श्रीमान्को डर, त्रास, धम्कीले गर्दा पाँच पाँच वटा छोरी भई सक्दा पनि छोरा पाउँने पर्छ भन्ने दबावले गर्दा छैटौँ पटक पनि लोहारपट्टीवाली गर्भवती हुन्छिन् । गरिवी, अशिक्षा, अज्ञानता, चिन्तै चिताले गलेको लोहारपट्टीवालीको दयनीय शरीर फेरि पनि छोरी जन्मिन्छ कि भन्ने पीरले घट्टै गइरहेको हुन्छ । अन्त्यमा छैटौँ पटक लोहारपट्टीवालीको छोरा जन्मन्छ र सुत्केरी व्यथाकै अवस्थामा उनले यस संसारबाट सधैंका लागि विदा लिन्छिन् । तर यतातिर घर परिवारमा वंश धान्ने, बुढेसकालको लौरो छोरा जन्मेको खुसियालीमा लोहारपट्टीवालीको आँगनको रौनक अलिकति पनि फरक परेको थिएन । जब कि लोहारपट्टीवालीको मृत्यु कुनै श्रीमतीको मृत्यु थिएन, न कुनै बुहारीको मृत्यु जस्तो पश्ताचाप थियो, न त कुनै आमाको मृत्यु जस्तो पश्चाताप नै । परिवारको प्रमुख सदस्यको मृत्यु हुँदा समेत खुसियालीको वहार छाएको त्यो निर्लज्ज परिवार कसैले फूलको माला लगाएर नातिको आगमनको खुसीमा रमाई रहेका छन् भने कसैले रातो अविरले सजिएर मिठाई बाँडिरहेका छन् छरछिमेकीले समेत त्यो लोहारपट्टीवालीको अवस्थालाई नबुझी उनीहरूकै खुसीमा साथ दिइरहेका देखिन्छन् । यस अवस्थालाई नियाल्दा म पात्रले दुःख व्यक्त गर्दै यो समाजमा मानवता हराइसकेको

छ, एउटा घरमा पालेको जनावरको त कति माया लाग्छ भने ऊ त कसैको बुहारी हो, त कसैको श्रीमती, कसैको आमा यति धेरै भूमिका निर्वाह गर्ने लोहारपट्टीवालीको मृत्यु उनीहरूका लागि अलिकति थोरै पनि दुःखद् घडी भएको छैन । सदियौँदेखि पितृसत्ताले जरा गाडेको यस मुलुकमा नारीहरू कहिलेसम्म पुरुषको शोषणबाट दमित भएर बस्नु पर्ने हो र कहिले नारीले यस्ता पुरुषको छत्रछायाँबाट मुक्ति मिल्ने हो ? भन्ने प्रश्न गरेकी छिन् । यिनै विविध सन्दर्भलाई लिएर लोहारपट्टीवाली कथामा देखिएको असमानतालाई विश्लेषण गरिएको छ । उक्त कथामा कथाकार आफै नारी भएकाले चेतनाको मूल्याङ्कनकर्ताको रूपमा आएको छ । पुरुष सत्ता हावी भएको कारण नारी थिचोमिचोमा परेको, उत्पीडित हुनुपरेको, आफ्ना हक अधिकारबाट वञ्चित हुनुपरेकोले त्यस्तो पुरुष सत्ता विरुद्ध विद्रोह गरेर मात्र नारी अस्तित्वको खोजी हुनसक्छ भन्ने मान्यता प्रकट गरिएको छ । यस कथामा अभिव्यञ्जित नारी चेतनाले सम्पूर्ण नारीहरूलाई सामाजिक यथार्थको आधारमा टेक्दै त्यसका विभेदमूलक प्रवृत्तिहरू तोड्दै र समानता एवम् न्यायपूर्ण समाज स्थापनाको खोजीतर्फ लाग्नुपर्ने आग्रह गरेको देखिन्छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

- खनाल, राजेन्द्र (२०७५). *लैङ्गिक समालोचना सिद्धान्त र प्रयोग*. सनलाइट पब्लिकेसन ।
- त्रिपाठी, सुधा (२०६८). *नेपाली उपन्यासमा नारीवाद*. भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेसन ।
- पाण्डे, ज्ञानु (२०६९). *नेपाली उपन्यासमा लैङ्गिकता*. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।
- बन्धु, चूडामणि, पोखरेल, माधवप्रसाद, भट्टराई, तुलसीप्रसाद, र अन्य (२०७९). *प्रज्ञा नेपाली बृहत् शब्दकोश*. प्रज्ञा-प्रतिष्ठान नेपाल ।
- भट्टराई, रमेशप्रसाद (२०७७). *आधुनिक नेपाली उपन्यासको सांस्कृतिक, वर्गीय, लैङ्गिक र जातीय विश्लेषण*. भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- शर्मा, मोहनराज (२०५५). *समकालीन समालोचना सिद्धान्त र प्रयोग*. नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।
- शर्मा, मोहनराज, र सुवेदी, राजेन्द्र (२०६०). *समकालीन साभ्ना कथा*. साभ्ना प्रकाशन ।